

Турдалиев Рауан Муратовичтің «8D01401 – Дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған **«Қазақстан Республикасында қазіргі кезеңдегі студенттік спорт дамуының ғылыми-әдістемелік негіздемесі»** тақырыбындағы диссертациясының

АНДАТПАСЫ

Зерттеудің өзектілігі. Қазақстан ұлттық құрамасының 2020 жылы Токио Олимпиадасындағы нәтижесі – жалпы есепте 83-орын иеленуі ел спортының қазіргі жағдайына сындарлы көзқараспен қараудың және түбегейлі өзгерістер енгізудің қажеттілігін айқын көрсетті.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев бұл жағдайды спорт саласындағы жүйелі, әрі тиімді реформалардың уақтылы жүзеге асырылуының маңыздылығымен байланыстырды. Оның пікірінше, бұқаралық және балалар спортын дамыту – ел азаматтарының дене мәдениетін қалыптастыру ғана емес, сонымен қатар халықаралық деңгейдегі жетістіктерге бастайтын стратегиялық әлеуетті фактор болып табылады. Бұл тұжырым спортты тек әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде емес, ұлттық даму мен халықаралық беделдің көрінісі ретінде қарастыру қажеттігін меңзейді. Қазіргі кезеңде жоғары оқу орындары білім алушыларды білімді маман ретінде қалыптастыруды ғана емес, жан-жақты, толыққанды, дені сау тұлға ретінде жетілдіруге де назар аударады. Жас маманды жан-жақты қалыптастыру барысында спортқа үлкен мән беріледі.

Студенттік спорт – бұл жоғары оқу орындарында білім алушылардың дене тәрбиесі мен дене даярлығына, сондай-ақ оларды спорттық және дене шынықтыру іс-шараларына тартуға бағытталған спорт элементі.

Қазақстан Республикасында студенттік спортты реттейтін нормативтік құқықтық актілер іске асырылуда. Жоғары оқу орындарында (ЖОО) студенттік спорт жүзеге асырылғанымен, бүгінгі таңда оның дамуын тежейтін мәселелер бар. Соның бірі - жеткіліксіз қаржыландыру (оның болмауына байланысты студенттер жарысқа қатыса алмайды және жарысқа қатысу тәжірибесі төмен). Университет басшылығының студенттік спортты дамытуға деген қызығушылығының төмендігі аталмыш мәселенің, яғни студенттік спортты дамытудың өзектілігін күшейтеді.

Зерттеудің мақсаты – қазіргі кезеңдегі студенттік спорт дамуын ғылыми-теориялық тұрғыда негіздеп, әдістемесін әзірлеп, тиімділігін тәжірибеде тексеру (Батыс Қазақстан ЖОО мысалында).

Зерттеу міндеттері:

1. Жоғары оқу орнында қазіргі кезеңде студенттік спортты дамыту мәселесін теориялық тұрғыда негіздеу;
2. «Студенттік спорт» ұғымының мәнін, мазмұнын, құрылымын нақтылау;
3. Студенттік спорт дамуының құрылымдық- мазмұндық моделін әзірлеу;

4. Батыс Қазақстан университеттерінде студенттік спортты дамытудың кешенді жүйесін әзірлеп, оның тиімділігін эксперименттік түрде дәлелдеу.

Зерттеу әдістері:

-теориялық әдістер: философиялық, педагогикалық, психологиялық және арнайы ғылыми әдебиеттерді талдау, шетелдік және отандық тәжірибені салыстырмалы талдау, проблема бойынша дереккөздерді теориялық талдау, контент -талдау, жүйелеу, модельдеу, қорытындылау;

-эмпирикалық әдістер: педагогикалық эксперимент, бақылау, сауалнама, сұхбат жүргізу,

-статистикалық әдістер: орташа арифметикалық шама; S – орташа квадраттық ауытқу; t - Студент критерийі, қауымдастық коэффициенті, дене жұмыс қабілеттілігін анықтау (PWC_{170}) Карпман формуласы.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1. Спорт қоғамның жалпы мәдениетінің элементі. Білім алушылардың спортпен айналысуы қазіргі заманда негізгі миссиясының мәселесін қарастырады, кез келген тұлғаға құбылмалы, болжанбайтын әлемдік денелік, денсаулығын дұрыс қалыптастыру өзін-өзі жақсы қабылдап сезінуге ыңғай танытады. Осы үрдістер білім алушылардың өмір сүру деңгейін жақсартуға, университет жағдайында олардың спорттық дәстүрін жетілдіруге және соның ішінде қоғамның жалпылама дәстүрлі мәдениетін өркендеуіне әсер етуіне жағдай жасайды.

2. Студенттік спорт- бұл жоғары білім беру ұйымдарындағы білім алушылардың дене шынықтыру- спорттық, білім беру, ғылыми және әлеуметтік -коммуникативтік қызметін біріктіретін, университеттің даму стратегиясымен және қоғамның сұранысымен үйлесетін көпдеңгейлі жүйе.

3. Мақсаттық, әдіснамалық, мазмұндық, нәтижелілік блоктарды қамтитын студенттік спорт дамуының құрылымдық- мазмұндық моделі. Модельдің құрылымындағы блоктар өзара үйлесімді тығыз байланысқан. Мақсаттық блокта мақсат пен міндеттер айқындалған. Әдіснамалық блок әдіснамалық тұғырлар мен принциптарды қамтиды. Мазмұндық блок мазмұн, әдістер мен формаларды қамтиды. Нәтижелілік блокта компоненттер, деңгейлер және нәтиже анықталған.

4. Батыс Қазақстан университеттерінде студенттік спортты дамыту үшін әзірленген кешенді жүйесі: «Студенттік спортты дамытудың әдістемелік жолдары» элективті курсы; Студенттердің техникалық-тактикалық даярлық дәрежесін жаңғырту құралдары; ЖОО-ғы студенттік спорт құрылымы мен мазмұнына енгізілген түзетулер.

Зерттеудің негізгі нәтижелері:

Нәтиже 1. Жоғары оқу орнында қазіргі кезеңде студенттік спортты дамыту мәселесі теориялық тұрғыда негізделді;

Нәтиже 2. «Студенттік спорт» ұғымының мәні, мазмұны, құрылымы нақтыланды;

Нәтиже 3. Студенттік спорт дамуының құрылымдық- мазмұндық моделі әзірленді;

Нәтиже 4. Батыс Қазақстан университеттерінде студенттік спортты дамытудың кешенді жүйесі әзірленіп, оның тиімділігі эксперименттік түрде дәлелденді.

Зерттеу нәтижелерінің жаңалығы мен маңыздылығын негіздеу.

Бірінші нәтиженің ғылыми жаңалығы студенттік спортты дамытудың қазіргі жағдайын отандық және шетелдік ғылыми еңбектерді кешенді талдау негізінде жүйелеп, жоғары білім беру жүйесіндегі оның рөлі мен маңызын жаңа ғылыми-педагогикалық тұрғыдан айқындауымен сипатталады. Нәтиженің маңыздылығы студенттік спортты ұйымдастыру мен дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздерін толықтырып, осы бағыттағы кейінгі зерттеулерге ғылыми негіз бола алуында.

Екінші нәтиженің жаңалығы «студенттік спорт» ұғымының мазмұндық сипаттамаларын нақтылап, оның құрылымдық компоненттері мен ерекшеліктерін қазіргі жоғары білім беру жағдайына сәйкес ғылыми тұрғыдан негіздеуде көрінеді. Теориялық маңыздылығы студенттік спорт феноменін тереңірек түсінуге мүмкіндік беріп, ұғымдық-терминологиялық аппараттың нақтылануына ықпал етуімен анықталады.

Үшінші нәтиженің ғылыми жаңалығы студенттік спортты дамыту үдерісінің мақсаттық, мазмұндық, ұйымдастырушылық және нәтижелік компоненттерін өзара байланыста қарастыратын құрылымдық-мазмұндық модельдің ұсынылуында. Нәтиженің практикалық маңыздылығы модельдің жоғары оқу орындарында студенттік спортты жүйелі ұйымдастыру мен басқарудың ғылыми негізделген құралы ретінде қолданылу мүмкіндігімен сипатталады.

Төртінші нәтиженің жаңалығы студенттік спортты дамытуға бағытталған кешенді жүйенің әзірленуі және оның нақты жоғары оқу орындары жағдайында тәжірибелік тұрғыдан сынақтан өткізілуімен байланысты. Практикалық маңыздылығы ұсынылған жүйенің студенттердің спорттық белсенділігін арттыруға, салауатты өмір салтын қалыптастыруға және жоғары оқу орындарында студенттік спортты басқару тиімділігін жетілдіруге ықпал ететіндігі эксперимент нәтижелері арқылы дәлелденуінде.

Зерттеу нәтижелерінің ғылымның даму бағыттарына немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі. Диссертациялық жұмыс Қазақстан Республикасының ұзақ мерзімді «Қазақстан – 2050» стратегиясына, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №248 қаулысымен бекітілген «2023–2029 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамыту тұжырымдамасына», 2024 жылғы 15 сәуірдегі №72-VIII «Білім туралы» Қазақстан Республикасының заңына, 2015 жылғы 29 қазандағы №375-V ҚРЗ Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексіне, 2017 жылғы 8 маусымдағы №133 Ұлттық кәсіпкерлер палатасы төрағасының бұйрығымен бекітілген педагогтың кәсіби стандартының қосымшасына, 2024 жылғы 6 сәуірдегі №71-VIII Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне, оның ішінде, бизнес жүргізу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар туралы заңдарға негізделе отырып жазылды.

Зерттеу нәтижелерін жариялау. 13 ғылыми еңбек баспадан жарық көрген. Оның ішінде 1 мақала Scopus базасына енген шет елдік басылымында, 5 – ҚР БЖҒМ Білім және Ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда, 7 – халықаралық конференциялар материалдары жинақтарында жарияланды.

Scopus деректер базасына кіретін журналда:

1. R.Turdaliyev, T.Botagariyev, S.Ryskaliyev, A.Doshybekov, Zh. Kissebaev. Virtual Reality Technology as a Factor to Improve University Sports (La tecnología de realidad virtual como factor de mejora del deporte universitario) //Retos Federación Española de Asociaciones de Docentes de Educación Física (FEADEF) ISSN: Edición impresa: 1579-1726. Edición Web: 1988-2041 Retos, 51, – 2024.-P. 856-863 <https://recyt.fecyt.es/index.php/retos/issue/view/4391>

ҚР ҒЖБМ ҒЖБСҚК ұсынған журналдарда:

1. Р.М.Турдалиев, А.Б. Дошыбеков, Т.Ә. Ботағариев Әлемдік тәжірибеде студенттік спортты жетілдіру мәселесінің негізгі аспектілері//Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесі.– Том 67 №1 (2022). – Б. 101-109.

2. Турдалиев Р.М., Дошыбеков А.Б., Ботағариев Т.Ә., Кубиева С.С., Жанабеков Е.Б. Қазақстан Республикасында студенттік спортты жетілдірудің тиімді жолдары// Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесі. Том 72 № 2-2023. – Б.128-138

3. Турдалиев Р.М., Дошыбеков А.Б., Ботағариев Т.А., Кубиева С.С., Сыздықов А.А. Батыс Қазақстан университеттеріндегі студенттік спорттың құрама командаларының дайындық ерекшеліктерін анықтайтын факторлар //Теория и методика физической культуры. №1 (75). - 2024. - С.123-136.

4. Дошыбеков А.Б., Турдалиев Р.М., Ботағариев Т.А., Кайргожин Д.О. Университеттегі студенттер спортын жетілдірудің эксперименттік әдістемесі //Абай атындағы ҚазҰПУ ХАБАРШЫСЫ, «Педагогика ғылымдары» сериясы - №4(84). – 2024. –С.264-277.

5. Байдалиев К.А., Турдалиев Р.М., Тлебалиев А.А., Нургалиев К.Ж. Университеттің дене шынықтыру пәнін клубтық модельде ұйымдастыру арқылы студенттердің спорттық және әлеуметтік әлеуетін дамыту //Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2025. – №1(79). – Б. 70-82.

Халықаралық ғылыми конференциялар:

1. Турдалиев Р.М., Ботағариев Т.А. Теоретические аспекты проблемы совершенствования студенческого спорта в мировой практике//Физическая культура, спорт, туризм: наука, образование, технологии: материалы X Всероссийской с международным участием научно-практической конференции магистрантов и молодых ученых под ред. Н. Ю. Мищенко, Е. В. Быкова. – Челябинск: УралГУФК, 2022. – С. 297-299.

2. Турдалиев Р.М. Научно-теоретические предпосылки проблемы совершенствования студенческого спорта в мировой практике // «Білім беру, дене мәдениеті, туризм және спорттағы инновация» атты III Халықаралық ғылыми тәжірибелік конференциясы: мат. – Алматы: ҚазАСТ, 2022. – Б. 74-78.

3. Турдалиев Р.М., Ботагариев Т.А. Проблемы студенческого спорта // Современные тенденции развития науки и образования в сфере физической культуры, адаптивной физической культуры и безопасности жизнедеятельности: сборник статей к Международной научно-практической конференции. – Оренбург: Типография «Экспресс-печать», 2022. – С.441-444.

4. Турдалиев Р.М. Инновационное совершенствование тренировочного процесса в баскетболе // «Білім беру, дене тәрбиесі, спорт және туризмдегі инновациялар» IV Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы: мат. – Алматы, 2023.– Б. 41– 42.

5. Турдалиев Р.М., Ботагариев Т.А. Причины, характеризующие специфику подготовки студентов сборных спортивных команд в вузах Казахстана//XXVI Всероссийская научно-практическая конференция «Актуальные вопросы физической культуры и спорта»: мат. – Томск, 2024. – С. 56-59.

6. Турдалиев Р.М. Особенности технологии совершенствования студенческого спорта в университете. // Международная научно-практическая конференция «Современные тенденции развития образования в физической культуре, адаптивной физической культуре и безопасности жизнедеятельности» : мат. – Оренбург, 2024. – С. 381-385.

7. Турдалиев Р.М. Экспериментальная методика совершенствования студенческого спорта в университете // Международный научно-практический 14 форум «Территория спорта, здоровья и безопасности жизнедеятельности»: мат. – Оренбург, 2025. – С. 447-454.

Жасанды интеллект – диссертациялық жұмысты әзірлеу барысында заманауи жасанды интеллект технологиялары ғылыми – техникалық мәтіндерді аудару, акпараттарды іздеу және жүйелеу, сондай-ақ жекелеген есептеулерді орындау мақсатында қолданылды, алайда олар жұмыстың құрылымын қалыптастыруда және эксперимент нәтижелерін тұжырымдауда пайдаланылған жоқ.

АННОТАЦИЯ

диссертации Турдалиева Рауана Муратовича на соискание степени философии (PhD) по образовательной программе 8D01401 «Физическая культура и спорт» по теме «Научно-методическое обоснование развития студенческого спорта в Республике Казахстан на современном этапе»

Актуальность исследования. Результат национальной сборной Казахстана на Олимпийских играх 2020 года в Токио, где страна заняла 83-е место в общекомандном зачёте, наглядно продемонстрировал необходимость критического осмысления текущего состояния отечественного спорта и проведения кардинальных преобразований в данной сфере.

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев связывает данную ситуацию с важностью своевременного проведения системных и эффективных реформ в сфере спорта. По его мнению, развитие массового и детско-юношеского спорта является не только основой формирования физической культуры граждан страны, но и стратегическим фактором, способствующим достижению высоких результатов на международной арене. Данный тезис указывает на необходимость рассматривать спорт не только как социально-культурное явление, но и как важный показатель национального развития и международного авторитета государства.

На современном этапе высшие учебные заведения уделяют внимание не только подготовке обучающихся как квалифицированных специалистов, но и их всестороннему развитию как полноценных, гармоничных и физически здоровых личностей. В процессе формирования будущего специалиста особое значение придается спорту.

Студенческий спорт представляет собой элемент спортивной деятельности, направленный на физическое воспитание и физическую подготовку обучающихся в высших учебных заведениях, а также на их вовлечение в спортивные и физкультурно-оздоровительные мероприятия.

В Республике Казахстан реализуются нормативно-правовые акты, регулирующие сферу студенческого спорта. Несмотря на то, что студенческий спорт осуществляется в высших учебных заведениях, в настоящее время существуют проблемы, сдерживающие его развитие. Одной из таких проблем является недостаточное финансирование, вследствие чего студенты не всегда имеют возможность участвовать в соревнованиях, а уровень их соревновательного опыта остается низким. Кроме того, недостаточная заинтересованность руководства университетов в развитии студенческого спорта усиливает актуальность данной проблемы и подчеркивает необходимость совершенствования системы развития студенческого спорта.

Цель исследования - научно-теоретическое обоснование развития студенческого спорта на современном этапе, разработка методики и экспериментальная проверка ее эффективности (на примере ВУЗов Западного Казахстана).

Задачи исследования:

1. Теоретическое обоснование проблемы развития студенческого спорта в университете на современном этапе;
2. Уточнение сущности, содержания и структуры понятия «студенческий спорт»;
3. Разработка структурно-содержательной модели развития студенческого спорта;
4. Разработка и экспериментальная проверка эффективности комплексной системы развития студенческого спорта в университетах Западного Казахстана.

Методы исследования.

- **теоретические методы:** анализ философской, педагогической, психологической и специальной научной литературы; сравнительный анализ отечественного и зарубежного опыта; теоретический анализ источников по исследуемой проблеме; контент-анализ; систематизация; моделирование; обобщение.
- **эмпирические методы:** педагогический эксперимент; наблюдение; анкетирование; интервью.
- **статистические методы:** расчет среднего арифметического значения; среднего квадратического отклонения (S); t-критерия Стьюдента; коэффициента ассоциации; определение физической работоспособности по тесту PWC170 с использованием формулы Карпмана.

Положения, выносимые на защиту:

1. Спорт является элементом общей культуры общества. Занятия спортом обучающихся в современном мире рассматриваются как важная миссия, поскольку они способствуют формированию у личности правильного физического и психического здоровья в условиях изменчивого и непредсказуемого мира, а также развитию способности к самопринятию и самочувствию. Данные процессы создают условия для повышения уровня жизни обучающихся, совершенствования спортивных традиций в университетской среде и, в целом, способствуют развитию общекультурных традиций общества.

2. Студенческий спорт – это многоуровневая система, объединяющая физкультурно-спортивную, образовательную, научную и социально-коммуникативную деятельность обучающихся в высших учебных заведениях и согласованная со стратегией развития университета и общественным спросом.

3. Структурно-содержательная модель развития студенческого спорта включает целевой, методологический, содержательный и результативный блоки. Блоки модели тесно взаимосвязаны и находятся в гармоничном взаимодействии. В целевом блоке определяются цель и задачи. Методологический блок включает методологические подходы и принципы. Содержательный блок охватывает содержание, методы и формы. В результативном блоке определяются компоненты, уровни и результат.

4. Комплексная система развития студенческого спорта в университетах Западного Казахстана включает: элективный курс «Методические пути

развития студенческого спорта»; средства совершенствования уровня технико-тактической подготовки студентов; а также организационно-методические изменения, внедренные в структуру и содержание студенческого спорта в вузах.

Основные результаты исследования:

Результат 1. Теоретически обоснована проблема развития студенческого спорта в современных условиях высшей школы;

Результат 2. Уточнены сущность, содержание и структура понятия «студенческий спорт»;

Результат 3. Разработана структурно-содержательная модель развития студенческого спорта;

Результат 4. Разработана комплексная система развития студенческого спорта в университетах Западного Казахстана, эффективность которой доказана экспериментально.

Обоснование новизны и значимости результатов исследования.

Научная новизна **первого результата** характеризуется систематизацией современного состояния развития студенческого спорта на основе комплексного анализа отечественных и зарубежных научных трудов, а также определением его роли и значения в системе высшего образования с новых научно-педагогических позиций. Значимость данного результата заключается в том, что он дополняет теоретико-методологические основы организации и развития студенческого спорта и может служить научной базой для последующих исследований в данной области.

Новизна **второго результата** проявляется в уточнении содержательных характеристик понятия «студенческий спорт», научном обосновании его структурных компонентов и особенностей в соответствии с современными условиями высшего образования. Теоретическая значимость определяется тем, что данный результат способствует более глубокому пониманию феномена студенческого спорта и уточнению понятийно-терминологического аппарата.

Научная новизна **третьего результата** заключается в предложении структурно-содержательной модели развития студенческого спорта, которая рассматривает целевые, содержательные, организационные и результативные компоненты в их взаимосвязи. Практическая значимость данного результата заключается в возможности применения модели как научно обоснованного инструмента системной организации и управления студенческим спортом в высших учебных заведениях.

Новизна **четвертого результата** связана с разработкой комплексной системы развития студенческого спорта и её экспериментальной апробацией в реальных условиях высших учебных заведений. Практическая значимость заключается в том, что предложенная система способствует повышению спортивной активности студентов, формированию здорового образа жизни и повышению эффективности управления студенческим спортом в вузах, что подтверждено результатами.

Соответствие направлениям развития науки или государственным программам. Диссертационная работа основана на долгосрочной стратегии Республики Казахстан «Қазақстан – 2050», утвержденной постановлением Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года №248 «Концепции развития высшего образования и науки Республики Казахстан на 2023–2029 годы», Законе Республики Казахстан «О образовании» от 15 апреля 2024 года №72-VIII, Кодексе Республики Казахстан о предпринимательстве от 29 октября 2015 года №375-V, приложении к профессиональному стандарту педагога, утвержденному приказом председателя Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан от 8 июня 2017 года №133, а также на Законе о некоторых законодательных актах Республики Казахстан, внесших изменения и дополнения в вопросы ведения бизнеса, от 6 апреля 2024 года №71-VIII.

Публикация результатов исследования. Всего по теме диссертации опубликовано 13 научных трудов. Из них 1 статья опубликована в зарубежных журналах, входящих в базу данных Scopus, 5 статей в научных журналах, рекомендованных Комитетом по обеспечению качества в сфере науки и высшего образования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, 7 статей в сборниках материалов международной конференции.

В журнале, индексируемом в базе данных Scopus:

1. R.Turdaliyev, T.Botagariyev, S.Ryskaliyev, A.Doshybekov, Zh. Kissebaev. Virtual Reality Technology as a Factor to Improve University Sports (La tecnología de realidad virtual como factor de mejora del deporte universitario) //Retos Federación Española de Asociaciones de Docentes de Educación Física (FEADEF) ISSN: Edición impresa: 1579-1726. Edición Web: 1988-2041 Retos, 51, – 2024.-P. 856-863 <https://recyt.fecyt.es/index.php/retos/issue/view/4391>

В журналах, рекомендованных КОКСНВО МНВО РК:

1. Р.М.Турдалиев, А.Б. Дошыбеков, Т.Ә. Ботағариев Әлемдік тәжірибеде студенттік спортты жетілдіру мәселесінің негізгі аспектілері //Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесі, Том 67 №1 (2022). – Б. 101-109.

2. Турдалиев Р.М., Дошыбеков А.Б., Ботағариев Т.Ә., Кубиева С.С., Жанабеков Е.Б. Қазақстан Республикасында студенттік спортты жетілдірудің тиімді жолдары// Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесі, Том 72- № 2- 2023. – Б.128-138

3. Турдалиев Р.М., Дошыбеков А.Б., Ботағариев Т.А., Кубиева С.С., Сыздықов А.А. Батыс Қазақстан университеттеріндегі студенттік спорттың құрама командаларының дайындық ерекшеліктерін анықтайтын факторлар//Теория и методика физической культуры. - №1 (75). - 2024. - С.123-136.

4. Дошыбеков А.Б., Турдалиев Р.М., Ботағариев Т.А., Кайргожин Д.О. Университеттегі студенттер спортын жетілдірудің эксперименттік әдістемесі //Абай атындағы ҚазҰПУ ХАБАРШЫСЫ, «Педагогика ғылымдары» сериясы - №4(84). – 2024. –С.264-277.

5. Байдалиев К.А., Турдалиев Р.М., Тлебалиев А.А., Нургалиев К.Ж. Университеттің дене шынықтыру пәнін клубтық модельде ұйымдастыру арқылы студенттердің спорттық және әлеуметтік әлеуетін дамыту //Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2025. – №1(79). – Б. 70-82.

В материалах Международных научных конференции:

1. Турдалиев Р.М., Ботагариев Т.А. Теоретические аспекты проблемы совершенствования студенческого спорта в мировой практике//Физическая культура, спорт, туризм: наука, образование, технологии: материалы X Всероссийской с международным участием научно-практической конференции магистрантов и молодых ученых под ред. Н. Ю. Мищенко, Е. В. Быкова. – Челябинск: УралГУФК, 2022. – С. 297-299.

2. Турдалиев Р.М. Научно-теоретические предпосылки проблемы совершенствования студенческого спорта в мировой практике // «Білім беру, дене мәдениеті, туризм және спорттағы инновация» атты III Халықаралық ғылыми тәжірибелік конференциясы: мат. –Алматы: ҚазАСТ, 2022.–Б.74-78.

3. Турдалиев Р.М., Ботагариев Т.А. Проблемы студенческого спорта // Современные тенденции развития науки и образования в сфере физической культуры, адаптивной физической культуры и безопасности жизнедеятельности: сборник статей к Международной научно-практической конференции. – Оренбург: Типография «Экспресс-печать», 2022. – С.441-444.

4. Турдалиев Р.М. Инновационное совершенствование тренировочного процесса в баскетболе // «Білім беру, дене тәрбиесі, спорт және туризмдегі инновациялар» IV Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы: мат. – Алматы, 2023.– Б. 41– 42.

5. Турдалиев Р.М., Ботагариев Т.А. Причины, характеризующие специфику подготовки студентов сборных спортивных команд в вузах Казахстана// XXVI Всероссийская научно-практическая конференция «Актуальные вопросы физической культуры и спорта»: мат. – Томск, 2024. – С. 56-59.

6. Турдалиев Р.М. Особенности технологии совершенствования студенческого спорта в университете. // Международная научно-практическая конференция «Современные тенденции развития образования в физической культуре, адаптивной физической культуре и безопасности жизнедеятельности»: мат. – Оренбург, 2024. – С. 381-385.

7. Турдалиев Р.М. Экспериментальная методика совершенствования студенческого спорта в университете. // Международный научно-практический 14 форум «Территория спорта, здоровья и безопасности жизнедеятельности»: мат. – Оренбург, 2025. – С. 447-454.

Искусственный интеллект: При разработке диссертации применялись современные технологии искусственного интеллекта с целью перевода научных и технических текстов, поиска и систематизации информации, а также проведения индивидуальных расчетов; однако они не использовались при формировании структуры работы и формулировании результатов эксперимента.

ABSTRACT

Dissertation by Rauan Muratuly Turdaliev on the topic “Scientific and Methodological Foundations for the Development of Student Sports in the Republic of Kazakhstan at the Present Stage”, submitted for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the educational program 8D01401 – Physical Education and Sport.

Relevance of the research - The performance of the national team of Kazakhstan at the 2020 Olympic Games in Tokyo, where the country took 83rd place in the team competition, clearly demonstrated the need for a critical assessment of the current state of domestic sports and radical changes in this area.

President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev links this situation to the importance of timely implementation of systemic and effective reforms in the field of sports. According to him, the development of mass and youth sports is not only the foundation for the formation of physical culture among the country's citizens, but also a strategic factor that contributes to achieving high results on the international stage. This statement emphasizes the need to view sports not only as a socio-cultural phenomenon, but also as an important indicator of national development and international prestige.

At the present stage, higher education institutions pay attention not only to the training of students as qualified specialists, but also to their comprehensive development as full-fledged, harmonious, and physically healthy individuals. In the process of forming a future specialist, special attention is paid to sports.

Student sports are an element of sports activities aimed at physical education and training of students at higher educational institutions, as well as their participation in sports and physical culture events.

In the Republic of Kazakhstan, legislative acts are being adopted to regulate the field of student sports. Despite the fact that student sports are conducted in higher education institutions, there are currently problems that hinder their development. One of these problems is insufficient funding, which means that students do not always have the opportunity to participate in competitions, and their level of competitive experience remains low. Additionally, the lack of interest from university administrators in promoting student sports exacerbates this issue, highlighting the need for improvements in the student sports development system.

Purpose of the research - Scientific and theoretical substantiation of the development of student sports at the current stage, development of methodology, and experimental verification of its effectiveness (using the example of universities in Western Kazakhstan).

Research objectives:

1. Theoretical justification of the problem of developing student sports at the university at the current stage;
2. Clarification of the essence, content, and structure of the concept of "student sports";
3. Development of a structural and substantive model for the development of student sports;

4. Development and experimental verify of the effectiveness of a comprehensive system for developing student sports in West Kazakhstan universities.

Research methods.

- **Theoretical methods:** analysis of philosophical, pedagogical, psychological, and specialized scientific literature; comparative analysis of domestic and foreign experience; theoretical analysis of sources on the studied problem; content analysis; systematization; modeling; and generalization.

- **Empirical methods:** pedagogical experiment; observation; questionnaire; interview.

- **Statistical methods:** calculation of the arithmetic mean; standard deviation (S); Student's t-test; association coefficient; determination of physical performance using the PWC170 test and the Karpman formula.

Provisions submitted for defense:

1. Sport is an element of the general culture of society. In the modern world, student participation in sports is seen as an important mission, as it contributes to the development of proper physical and mental health in a changing and unpredictable world, as well as the ability to self-accept and feel good. These processes create conditions for improving the standard of living of students, strengthening sports traditions in the university environment, and generally contributing to the development of the general cultural traditions of society.

2. Student sports are a multi-level system that combines physical education and sports, educational, scientific, and socio-communicative activities of students at higher education institutions, and is in line with the university's development strategy and the needs of society.

3. A structural and content-based model of university sports development, which includes target, methodological, content-based, and productive blocks. The blocks in the model structure are closely interconnected. The target block defines the goal and objectives. The methodological block includes methodological principles and recommendations. The content-based block includes content, methods, and forms. The result block defines components, levels, and results.

4. A comprehensive system developed for the development of student sports at universities in Western Kazakhstan: an optional course on "Methodological Approaches to the Development of Student Sports"; means of modernizing the level of technical and tactical training of students; and changes in the structure and content of student sports at universities.

Main results of the research:

Result 1. The problem of student sports development in modern higher education institutions is theoretically substantiated;

Result 2. The essence, content, and structure of the concept of "student sports" have been clarified;

Result 3. A structural and content-based model for the development of student sports has been developed;

Result 4. A comprehensive system for developing student sports at universities in Western Kazakhstan has been developed, and its effectiveness has been experimentally proven.

Justification of the novelty and significance of the research results.

The scientific novelty of the **first result** is characterized by the systematization of the current state of student sports development based on a comprehensive analysis of domestic and foreign scientific works, as well as the determination of its role and significance in the higher education system from a new scientific and pedagogical perspective. The significance of this result lies in the fact that it complements the theoretical and methodological foundations of the organization and development of student sports and can serve as a scientific basis for subsequent research in this field.

The novelty of the **second result** is manifested in the refinement of the substantive characteristics of the concept of "student sports", the scientific substantiation of its structural components and features in accordance with the current conditions of higher education. The theoretical significance is determined by the fact that this result contributes to a deeper understanding of the phenomenon of student sports and the refinement of the conceptual and terminological apparatus.

The scientific novelty of the **third result** lies in the proposal of a structural and substantive model for the development of student sports, which takes into account the target, substantive, organizational, and effective components in their interrelation. The practical significance of this result lies in the possibility of using the model as a scientifically grounded tool for the systematic organization and management of student sports in higher education institutions.

The novelty of the **fourth result** is related to the development of a comprehensive system for the development of student sports and its experimental testing in the real conditions of higher education institutions. The practical significance lies in the fact that the proposed system contributes to increasing the sports activity of students, promoting a healthy lifestyle, and improving the efficiency of student sports management in universities, as evidenced by the obtained results.

Compliance with scientific development directions or state programs

The dissertation is based on the long-term strategy of the Republic of Kazakhstan "Kazakhstan - 2050", approved by the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 28, 2023 No. 248 "Concepts for the Development of Higher Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2023-2029", the Law of the Republic of Kazakhstan "On Education" dated April 15, 2024 No. 72-VIII, the Code of the Republic of Kazakhstan on Entrepreneurship dated October 29, 2015 No. 375-V, appendix to the professional standard of a teacher, approved by the order of the Chairman of the National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan dated June 8, 2017 No. 133, as well as the Law on certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan that introduced amendments and additions to business issues, dated April 6, 2024 No. 71-VIII.

Publication of research results - A total of 13 scientific papers have been published on the topic of the dissertation. Of these, one article was published in

international journals included in the Scopus database, five articles were published in scientific journals recommended by the Committee for Quality Assurance in Science and Higher Education of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, and seven articles were published in international conference proceedings.

In a journal indexed in the Scopus database:

1. R.Turdaliyev, T.Botagariyev, S.Ryskaliyev, A.Doshybekov, Zh. Kissebaev. Virtual Reality Technology as a Factor to Improve University Sports (La tecnología de realidad virtual como factor de mejora del deporte universitario) //Retos Federación Española de Asociaciones de Docentes de Educación Física (FEADEF) ISSN: Edición impresa: 1579-1726. Edición Web: 1988-2041 Retos, 51, – 2024.-P. 856-863 <https://recyt.fecyt.es/index.php/retos/issue/view/4391>

In the journals recommended by the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

1. Р.М.Турдалиев, А.Б. Дошыбеков, Т.Ә. Ботағариев Әлемдік тәжірибеде студенттік спортты жетілдіру мәселесінің негізгі аспектілері //Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесі, Том 67 №1 (2022). – Б. 101-109.

2. Турдалиев Р.М., Дошыбеков А.Б., Ботағариев Т.Ә., Кубиева С.С., Жанабеков Е.Б. Қазақстан Республикасында студенттік спортты жетілдірудің тиімді жолдары// Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесі, Том 72- № 2-2023. – Б.128-138

3. Турдалиев Р.М., Дошыбеков А.Б., Ботағариев Т.А., Кубиева С.С., Сыздықов А.А. Батыс Қазақстан университеттеріндегі студенттік спорттың құрама командаларының дайындық ерекшеліктерін анықтайтын факторлар//Теория и методика физической культуры. - №1 (75). - 2024. - С.123-136.

4. Дошыбеков А.Б., Турдалиев Р.М., Ботағариев Т.А., Кайргожин Д.О. Университеттегі студенттер спортын жетілдірудің эксперименттік әдістемесі //Абай атындағы ҚазҰПУ ХАБАРШЫСЫ, «Педагогика ғылымдары» сериясы - №4(84). – 2024. –С.264-277.

5. Байдалиев К.А., Турдалиев Р.М., Тлебалиев А.А., Нургалиев К.Ж. Университеттің дене шынықтыру пәнін клубтық модельде ұйымдастыру арқылы студенттердің спорттық және әлеуметтік әлеуетін дамыту //Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2025. – №1(79). – Б. 70-82.

In the materials of the International scientific conference:

1. Турдалиев Р.М., Ботағариев Т.А. Теоретические аспекты проблемы совершенствования студенческого спорта в мировой практике//Физическая культура, спорт, туризм: наука, образование, технологии: материалы X Всероссийской с международным участием научно-практической конференции магистрантов и молодых ученых под ред. Н. Ю. Мищенко, Е. В. Быкова. – Челябинск: УралГУФК, 2022. – С. 297-299.

2. Турдалиев Р.М. Научно-теоретические предпосылки проблемы совершенствования студенческого спорта в мировой практике // «Білім беру, дене мәдениеті, туризм және спорттағы инновация» атты III Халықаралық

ғылыми тәжірибелік конференциясы: мат. – Алматы: ҚазАСТ, 2022. – Б. 74-78.

3. Турдалиев Р.М., Ботагариєв Т.А. Проблемы студенческого спорта // Современные тенденции развития науки и образования в сфере физической культуры, адаптивной физической культуры и безопасности жизнедеятельности: сборник статей к Международной научно-практической конференции. – Оренбург: Типография «Экспресс-печать», 2022. – С.441-444.

4. Турдалиев Р.М. Инновационное совершенствование тренировочного процесса в баскетболе // «Білім беру, дене тәрбиесі, спорт және туризмдегі инновациялар» IV Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы: мат. – Алматы, 2023.– Б. 41– 42.

5. Турдалиев Р.М., Ботагариєв Т.А. Причины, характеризующие специфику подготовки студентов сборных спортивных команд в вузах Казахстана// XXVI Всероссийская научно-практическая конференция «Актуальные вопросы физической культуры и спорта»: мат. – Томск, 2024. – С. 56-59.

6. Турдалиев Р.М. Особенности технологии совершенствования студенческого спорта в университете. // Международная научно-практическая конференция «Современные тенденции развития образования в физической культуре, адаптивной физической культуре и безопасности жизнедеятельности»: мат. – Оренбург, 2024. – С. 381-385.

7. Турдалиев Р.М. Экспериментальная методика совершенствования студенческого спорта в университете. // Международный научно-практический 14 форум «Территория спорта, здоровья и безопасности жизнедеятельности»: мат. – Оренбург, 2025. – С. 447-454.

Artificial intelligence: In developing this dissertation, modern artificial intelligence technologies were used to translate scientific and technical texts, search for and systematize information, and perform individual calculations. However, they were not used in structuring the work or formulating the experimental results.